

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертаційну роботу
НАГОРНОЇ ОЛЬГИ БОРИСІВНИ
«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ
ДІТЕЙ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ПАЛІАТИВНОЇ ДОПОМОГИ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і
спорту за спеціальністю 24.00.03 – фізична реабілітація

Актуальність теми дослідження. За даними Міністерства охорони здоров'я, в Україні налічується близько 16 000 дітей, які потребують паліативної допомоги. Паліативна допомога дітям – це філософія комплексної підтримки невиліковно хворої дитини та її сім'ї, що складається з фізичних, емоційних, психологічних, духовних та соціальних компонентів. Україна прагне розвивати паліативну службу відповідно до міжнародних стандартів, розширюючи мережу закладів та покращуючи якість послуг. Неурядові організації також відіграють важливу роль у розвитку паліативної допомоги, надаючи послуги, проводячи навчання та захист прав дитини та її родини. Метою паліативного догляду за дітьми є забезпечення найвищої можливої якості життя для маленького пацієнта та його родини. Це багатогранна ціль, що включає кілька ключових компонентів: контроль симптомів: першочерговим завданням є ефективне управління фізичними симптомами хвороби; емоційна підтримка: паліативний догляд спрямований на задоволення емоційних потреб дитини; соціальна інтеграція: метою є забезпечення можливості для дитини брати участь у соціальному житті, навчанні та грі, адаптованих до її стану та можливостей; підтримка сім'ї: важливою складовою є надання всебічної підтримки родині дитини, включаючи психологічну допомогу, навчання догляду, а також підтримку у прийнятті складних рішень; координація догляду: мета полягає у забезпеченні узгодженого та комплексного підходу до догляду, який враховує всі аспекти життя дитини та її родини; планування майбутнього: це включає обговорення та планування майбутнього догляду, включаючи можливі сценарії розвитку хвороби та бажання родини щодо лікування та догляду; гідність та автономія: забезпечення поваги до гідності дитини та, де це можливо, її участі у прийнятті рішень щодо власного догляду. Всі ці аспекти спрямовані на те, щоб зробити життя дитини з обмежувачим життя захворюванням якомога повнішим, комфортнішим та наповненим змістом, незважаючи на хворобу. Для забезпечення відповідного рівня паліативний догляд необхідна команда з різних фахівців: лікарів, фізичних терапевтів, інших спеціалістів. Вони мають працювати разом, щоб створити комплексний план догляду, який адаптується до змінних потреб дитини та її сім'ї. Цей підхід допомагає забезпечити найкращу можливу якість життя для дитини, незважаючи на обмеження, пов'язані з її станом.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри здоров'я людини і фізичної реабілітації Національного університету водного господарства та природокористування на 2017-2021 рр. за темою «Реабілітаційні та фізкультурно-рекреаційні технології відновлення та підтримки здоров'я людини» (номер державної реєстрації 0117U007676); плану

науково-дослідної роботи кафедри фізичної терапії, ерготерапії Національного університету водного господарства та природокористування на 2022-2026 рр. за темою «Організаційні та методичні особливості фізичної терапії, ерготерапії осіб різних нозологічних, професійних та вікових груп» (номер державної реєстрації 0122U200755). Здобувач є співвиконавцем тем. Внесок здобувача полягав в обґрунтуванні системи фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги, визначенні принципів та критеріїв реабілітаційного оцінювання, впровадженні терапевтичних інструментів, засобів, методів, заходів, обґрунтуванні механізму етапної, комплексної, довготривалої системи фізичної реабілітації педіатричних паліативних пацієнтів.

Наукова новизна, отримана у дисертаційній роботі: вперше науково обґрунтовано та розроблено систему фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги, відмінними особливостями якої є вплив не лише на порушення структури і функцій організму, а також на обмеження активності та участі; вперше до системи фізичної реабілітації дітей, які потребують педіатричної паліативної допомоги, включено відповідності до компонентів МКФ на рівні порушення структури й функцій організму, обмеження активності, участі, впливові факторів середовища для можливості реалізації особистісного розвитку та соціального функціонування; вперше систему фізичної реабілітації адаптовано до потреб дітей, які потребують паліативної допомоги з урахуванням диференціації захворювань, які викликані ураженням верхнього чи нижнього мотонейрона, що передбачає специфічність терапевтичних вправ та методів, які сприяють зниженню обмежень повсякденного функціонування та, як наслідок, покращенню якості життя; вперше систематизовано фактори дієвості реабілітаційних інтервенцій, які враховують комплексність, стадію, тип та тяжкість основного захворювання, та можуть варіювати залежно від фізичних та психоемоційних потреб дитини; вперше конкретизовано категорійний профіль пацієнта дитячого віку, який потребує паліативної допомоги, відповідно до компонентів МКФ; вперше запропоновано нові підходи паліативної реабілітації, які поєднують традиційні та інноваційні інтервенції у формі танцювально-рухової терапії, арт-терапії, альтернативних засобів комунікації, що враховують індивідуальні потреби дітей з порушеннями моторної, мовленнєвої, комунікативної функції та когнітивними розладами; вперше досліджено вплив реабілітаційних комплексів рухової активності, терапевтичних вправ на покращення якості життя дітей; удосконалено обґрунтування позиції щодо міждисциплінарного підходу для інтеграції фізичної реабілітації з іншими аспектами паліативної допомоги для створення цілісної стратегії підтримки дітей, які потребують паліативної допомоги та їх соціальної інтеграції; удосконалено комплексний підхід до аналізу професійного вигорання членів педіатричної паліативної команди та засобів зниження емоційного навантаження на працівників охорони здоров'я; отримали подальший розвиток результати комплексного аналізу емоційного вигорання та втоми батьків дітей, які потребують паліативної допомоги, шляхи зниження емоційного тиску на родину; підтверджено відомості про важливість та необхідність залучення батьків дітей до реабілітаційного процесу з метою забезпечення партнерських взаємодій для довготривалості та безперервності системи реабілітації.

Практична значущість отриманих результатів: результати роботи було впроваджено в навчальний процес Івано-Франківського національного медичного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського, Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, Волинського національного університету імені Лесі Українки для здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти спеціальності 227 Фізична терапія, ерготерапія, а також в практичну діяльність Рівненського реабілітаційного центру «Kidfit», КП «Рівненський обласний спеціалізований будинок дитини з центром реабілітації дітей та паліативної допомоги», Рівненського навчально-реабілітаційного центру «Особлива дитина», КУ «Клеванський інклюзивно-ресурсний центр» Клеванської селищної ради Рівненського району Рівненської області, КНП «Дядьковицька лікарня з центром паліативної допомоги» Дядьковицької сільської ради, мистецької студії «TEREN-ARTstudio». Акти впровадження відповідних розробок представлено в додатках до рукопису дисертації.

Ступінь обґрунтованості результатів дослідження.

З метою вирішення поставлених завдань здобувачка використала теоретичні методи дослідження (загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення науково-методичних літературних джерел, актів законодавчо-правової бази України та країн Європи з проблематики фізичної реабілітації дітей), метод теоретичного пізнання, системний підхід; емпіричні методи дослідження (педагогічне спостереження, систематизовано результати реабілітаційного діагностування); проведено педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), у рамках якого було визначено вихідний рівень досліджуваних показників, виявлення рівня професійного вигорання фахівців, які працюють з дітьми паліативної групи та визначення рівня втоми у батьків; здійснено моніторинг різниці показників параметрів під впливом засобів та методів запропонованої системи фізичної реабілітації; методи математичної статистики застосовані для порівняльного аналізу показників дітей паліативної групи та їх динаміки під впливом реабілітаційних занять, для виявлення тісноти кореляції параметрів обстеження.

В дослідженні прийняли участь 47 дітей, що потребували паліативної допомоги, яких було розподілено на основну групу (24 дитини) та групу порівняння (23 дитини). Крім того, в дослідженні прийняли участь 47 батьків та доглядальників дітей, а також професійні працівники сфери охорони здоров'я, що є достатнім з урахуванням дизайну дослідження. Дослідження проведено з використанням сучасних стандартизованих та валідованих методів оцінювання. Вибір методі обстеження та оцінювання відповідає доменам Міжнародної класифікації функціонування та Національному класифікатору України «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я». Застосовані відповідні методи статистичного аналізу. Тривалість спостереження складала 24 місяці, що є достатнім з огляду на завдання роботи.

Структура та поетапність дослідження, систематичний аналіз отриманих даних, підхід до оформлення отриманих результатів, дало можливість

дисертантці сформувавши об'єктивні висновки, які випливають зі змісту дисертаційної роботи, підтвердити достовірність результатів дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувачки в опублікованих працях.

За темою дисертаційної роботи опубліковано в 40 наукових публікаціях: 15 статей у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України, з них 5 статей у виданнях проіндексованих в базі даних Scopus; 2 статті в періодичних наукових виданнях Румунії та Іспанії, проіндексованих в базі даних Scopus (Q 2); 1 стаття у періодичному науковому виданні України проіндексованому в базі даних Scopus (Q 4); 5 статей у періодичних наукових виданнях Польщі, з них 1 стаття у виданні проіндексованому в базі даних Web of Science Core Collection; 8 публікацій мають апробаційний характер; 9 публікацій додатково відображають наукові результати дисертації. Також отримано 2 Свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір.

Оцінювання змісту дисертації, її завдання в цілому і основних положень дисертації. Дисертація оформлена згідно вимог Міністерства освіти і науки України, складається із переліку умовних скорочень, вступу, шести розділів, висновків, списку використаних українських та зарубіжних джерел, загальною кількістю 316 найменувань, додатків. Загальний обсяг роботи 487 сторінок. Робота містить графічну інформацію, зокрема 135 таблиць та 40 рисунків, що в цілому не перевантажує основний текст, ці дані тісно взаємопов'язані й унаочнюють окремі важливі моменти проведеного дослідження.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначено зв'язок роботи з темами науково-дослідних робіт, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, вказано методологію та методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, представлено практичну значущість роботи, особистий внесок здобувача, дані про апробацію результатів дослідження, публікації за темою роботи, структуру та обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Аналіз сучасних підходів, критеріїв та принципів педіатричної паліативної допомоги**» автором дисертаційного дослідження представлено ґрунтовний аналіз процесу розвитку паліативної допомоги у світі, зокрема авторка особливу увагу приділила розкриттю розвитку та змісту саме педіатричної частини паліативної допомоги та відмінностям використання паліативної допомоги у дитячому та дорослому віці. В цій частині розкрито існуючі українські та міжнародні підходи щодо розподілу дітей з невиліковними захворюваннями на групи, кожна з яких потребує специфічних заходів лікування та реабілітації. В розділі представлено аналіз існуючих моделей педіатричної паліативної допомоги в країнах Європи, зокрема наголошується щодо неоднорідності та фрагментарності існуючих моделей, складнощах доступу до медичної паліативної допомоги, якості підготовки працівників охорони здоров'я, нерівності у доступі до послуг цієї категорії між країнами з високим і низьким рівнем доходу. Особлива увага приділена розвитку та стану педіатричної паліативної допомоги в Україні, зокрема описано законодавче підґрунтя паліативної допомоги, систему розподілу пацієнтів на чотири групи, рівні

надання паліативної допомоги в країні, деталізовано представлено перелік захворювань, які розглядаються як такі, що обмежують життя чи є небезпечним для життя дитини, в т.ч. авторка розкриває наслідки таких станів для обмеження функціонування. Значна увага в огляді приділяється ролі фізичних вправ у підтриманні рухової активності, їх впливу на зменшення проявів обмежень життєдіяльності та загальний рівень функціонування дитини. Наголошується на недостатність вивчення питань особистісного розвитку осіб, які потребують допомоги паліативного характеру, обмеженості їх участі в різних формах повсякденної та інструментальної активності та складності соціалізації. В розділі наводиться аналіз потреб в педіатричній паліативній допомозі з використанням біопсихосоціальної моделі. Значимим є представлення даних про проблеми та перспективи педіатричної паліативної допомоги на Рівненщині, в т.ч. розкриті можливі шляхи інтеграції дітей, які потребують паліативної допомоги, в освітній простір.

У розділі 2 **«Методи і організація дослідження»** авторкою описано методологічні основи дослідження, представлено методи і специфіку їх застосування та надано опис дизайну дослідження. Обґрунтовано вибір методів дослідження, зокрема було використано групи теоретичних, соціологічних, педагогічних, клінічних та статистичних методів дослідження. Особливо важливо, що обрані методи є стандартизованими валідованими інструментами оцінювання, що є підґрунтям достовірності отриманих результатів. Значимим з огляду на поставлені в роботі завдання є використання батареї тестів, що дозволяють оцінити стан пацієнта відповідно рівнів функціонування та стану середовища згідно існуючої біопсихосоціальної моделі. Ґрунтовність отриманих результатів посилюють кількісні і якісні характеристики контингенту випробуваних на етапах виконання дисертаційної роботи. В розділі детально описано контингент дітей, які прийняли участь у дослідженні, доводиться однорідність груп за віковим фактором, статевими ознаками, станом когнітивної функції та тяжкістю патологічних станів, критерії включення та виключення, дизайн (етапи) дослідження.

В розділі 3 **«Реабілітаційне оцінювання патологічного стану педіатричних пацієнтів як підґрунтя для формування системи фізичної реабілітації»** представлено результати розподілу педіатричних пацієнтів за клінічними проявами, зокрема рівнем загального моторного розвитку, рівнем розвитку дрібної моторики та когнітивного стану, результатами тестування інтенсивності болю, оцінки зорово-моторної координації, оцінювання за компонентами активність, участь та середовище, зокрема надано особливості тестування батьків (опікунів) та працівників сфери охорони здоров'я.

У розділі 4 розділі **«Система фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги»** представлено теоретичне обґрунтування та методичні принципи впровадження системи фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги. Зокрема авторкою деталізовано схему системи фізичної реабілітації для таких дітей з урахуванням рівнів пошкоджень, обмежень життєдіяльності та факторів середовища відповідно до МКФ, в т.ч. й з урахуванням фактору стану батьків та професіоналів системи закладів охорони здоров'я, що долучені до надання паліативної допомоги. Окрема увага приділяється диференційованому підходу в реабілітації залежно від ураженого

мотонейрону та особливостям побудови програми реабілітації залежно від місця надання допомоги: на рівні стаціонару або домашньої паліативної допомоги.

У п'ятому розділі **«Результати ефективності розробленої системи фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги»** наведено порівняльні результати впровадження розробленої системи реабілітаційної допомоги. Зокрема доведено ефективність запропонованої системи за рівнем функціонування, що пов'язане з функцією верхніх кінцівок, станом зорово-моторної координації, рівнем болю, якістю сну, обмеженням здатності виконувати побутові активності, особливо здатності до самообслуговування, рівнем рухової активності, соціальною інтеграцією, якістю життя, станом (рівнем втоми) у батьків (надавачів послуг) та професійного вигорання у фахівців паліативної служби.

У шостому розділі **«Аналіз та узагальнення результатів дослідження»** узагальнено дані результатів власних досліджень; отримані результати було порівняно з даними наукової літератури, виокремлено дискусійні питання.

Висновки структурно повністю відповідають завданням дослідження та змісту основного тексту роботи, є логічними, доречними, відбивають основні результати дослідження.

Список використаних джерел містить 316 бібліографічних описів використаних джерел, 3 них 216 (71,5%) за останні 5 років.

У **додатках** відображений список публікацій здобувача за темою дисертації, відомості про апробацію результатів дисертаційного дослідження, табличний та графічний матеріал, акти впровадження результатів наукового дослідження.

Рукопис дисертаційного дослідження та реферат Нагорної Ольги Борисівни написані сучасною українською мовою, науковим стилем із адекватним застосуванням термінів і понять. Робота є цілісною, характеризується тематичною повнотою та розкриттям головної наукової мети автора, а подані науково-практичні положення логічно викладені та достатньо обґрунтовані.

Порушень академічної доброчесності не виявлено. Наведені ідеї, розробки та критичний аналіз наукових поглядів, що належать співавторам або іншим авторам, мають посилання на відповідні джерела.

Зауваження та дискусійні питання щодо змісту та оформлення дисертації:

Позитивно оцінюючи загалом дисертаційну роботу, слід зазначити, що вона містить деякі недоліки, які суттєво не впливають на науковий рівень та практичну значимість отриманих результатів:

1. Не в кожній таблиці з результатами досліджень наводяться дані про кількість пацієнтів (батьків, опікунів), які взяли участь у дослідженні, також не завжди в таблицях наведено, які саме статистичні показники використовувались, напр., табл. 3.3.4, 3.3.16, 3.3.17.
2. Не зазначено в роботі ліцензійний номер програми статистичної обробки даних «Statistica 10,0», а також опитувальника PEDI.
3. У відповідному підрозділі розділу «Методи та організація дослідження» не зазначено, в якій формі представлено в роботі якісні дані. При описі

використання t-критерію Стюдента не зазначено, чи враховувалась дисперсія отриманих даних.

4. При описанні методики включення пацієнтів в дослідження не зазначено, яким чином відбувався розподіл дітей, які потребували паліативної допомоги, на групи спостереження.

5. Бажано було б посилити рукопис дисертаційної роботи розділом «Практичні рекомендації» з стислим розкриттям алгоритму надання реабілітаційної допомоги дітям, які потребують паліативної допомоги.

В рамках дискусії хотілося б отримати відповідь на запитання:

1. Чи можливо кількісно оцінити фактор болю не тільки як показник порушення функції, але й як чинник, що обмежує життєдіяльність дітей, які потребують паліативної допомоги? Якщо так, то які інструменти оцінювання доцільно використати для цього?

2. В чому особливість застосування методики танцювально-рухової терапії у дітей, які потребують паліативної допомоги? Чи є альтернативи застосування танцювально-рухової терапії для дітей, які перебувають у тяжкому стані?

3. Чи були особливості побудови реабілітаційних заходів для дітей з порушенням мови та мовлення?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. З урахуванням аналізу тексту дисертації, реферату, опублікованих матеріалів за темою дисертаційного дослідження можна зробити висновок, що отримані дисертанткою результати є Дисертаційна робота Нагорної Ольги Борисівни «Теоретико-методичні основи фізичної реабілітації дітей, які потребують паліативної допомоги» є самостійним завершеним науковим дослідженням, має важливе фундаментальне та прикладне значення, яке за обсягом проведених досліджень, за актуальністю вирішених завдань, якістю, новизною і достовірністю отриманих результатів, обґрунтованістю висновків відповідає встановленим вимогам до докторської дисертації, зокрема п. 7 і 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 17.11.2021 р. за № 1197 (зі змінами), а її автор Нагорна Ольга Борисівна, заслуговує присудження наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.03 – фізична реабілітація.

Офіційний опонент:

доктор медичних наук, професор
Дніпровський державний медичний університет,
завідувач кафедри фізичної реабілітації,
спортивної медицини та валеології

Олег НЕХАНЕВИЧ



Часний секретар,
к.б.і.н., доцент
С. ЄГОРОВА